

Lunds universitet
Språk- och litteraturcentrum
Nordiska språk
Examensarbete
Handledare: Jan Svensson
4 juni 2013

Kristina Lindsjö
SVEK12

Har du rent eller ekologiskt mjöl i påsen?
En undersökning av idiomaticitet och andraspråkselevs
förståelse av konventionaliserade uttryck i svenska.

Innehållsförteckning

1 Inledning	2
1.1 Syfte och frågeställning	2
1.2 Disposition	2
2 Teori	3
2.1 Interimspråksteorin	3
2.2 Idiomaticitet	6
2.3 Flerspråkighet och andraspråksinlärning	7
2.4 Aktualiserade begrepp	9
2.4.1 Partikelverb	13
2.4.2 Idiomatiska uttryck	14
2.4.3 Stelnade metaforer och metaforer	15
3 Metod	16
4 Resultat	18
4.1 Diagram som sammanfattar flervälsfrågorna i enkäten	18
4.2 Partikelverb	19
4.3 Idiomatiska uttryck	20
4.4 Stelnade metaforer	21
4.5 Metaforer	22
4.6 De svåraste konventionaliserade uttrycken	24
4.7 Sammanfattning av resultat	26
5 Diskussion	26
6 Avslutning	30
Litteratur	31
Bilaga	33

1 Inledning

I uppsatsen kommer begreppet *idiomaticitet* att vara centralt. Begreppet är mångfacetterat, men i detta arbete avser jag att i huvudsak använda begreppet i betydelsen att en språkinlärare har nått en inföddlik nivå i sin språkbehärskning. För att utreda hur *idiomaticiteten* ser ut i en elevgrupp som läser svenska som andraspråk på gymnasiet har jag använt en enkät med *konventionaliserade uttryck*. Syftet med enkäten har varit att undersöka vilken förståelse som elevgruppen har för dessa konventionaliserade uttryck. De konventionaliserade uttrycken som ingår i undersökningen är *partikelverb*, *idiomatiska uttryck*, *stelnade metaforer* och *metaforer*. När jag avser att berätta om dessa uttryck i en sammantagen kontext kommer jag att benämna dem, konventionaliserade uttryck.

När jag gjorde enkäten, så var min utgångspunkt att det skulle bli svårt för andraspråkseleverna att förstå betydelsen av de konventionaliserade uttrycken.

En annan föreställning som jag hade var att eleverna skulle ha lättare att klara av flervalsfrågorna, än de frågor som krävde att de skulle producera egna svar. Att förstaspråkseleverna skulle lyckas bättre med enkäten var jag övertygad om, men jag trodde att de skulle få ett bättre resultat än vad de fick.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med studien är att närmare undersöka begreppet *idiomaticitet*, genom att undersöka vilken kännedom gymnasieelever som läser kursen, svenska som andraspråk 1 har om betydelsen av några konventionaliserade uttryck. De frågor som jag försöker resonera om samt besvara i uppsatsen är följande:

- 1) Är betydelsen av partikelverb, idiomatiska uttryck, metaforer och stelnade metaforer svåra att ta till sig vid andraspråksinlärning?
- 2) Vad är det som eleverna inte behärskar vid användningen av dessa uttryck?

1.2 Disposition

Teorin samt de centrala begrepp som ligger till grund för uppsatsen presenteras i kapitel 2. I kapitel 3 redogör jag för hur det material som ligger till grund för uppsatsen har kommit till. Här tar jag även upp vilket urval som jag har gjort. I kapitel 4 redovisar jag min undersökning och kommenterar den. I kapitel 5 finns den sammanfattande diskussionen. Här anknyter jag även till den teori samt till de centrala begrepp som jag har använt under uppsatsarbetet. I kapitel 6 finns det en avslutning.

2 Teori

I detta avsnitt kommer jag att redogöra för mina teoretiska utgångspunkter. Teorin som ligger till grund för uppsatsen är Larry Selinkers interimsspråksteori. Efter beskrivningen av begreppet interimsspråk och interimsspråksteorin, följer en redogörelse av idiomacitetsbegreppet samt begreppen flerspråkighet och andraspråksinläring. Sedan följer en presentation av de aktualiserade begrepp som jag har valt att utgå ifrån i enkäten. Begreppen som presenteras är: partikelverb, idiomatiska uttryck, stelnade metaforer och metaforer.

2.1 Interimsspråksteorin

För att skapa en övergripande förståelse av inlärningsproblematik har jag använt mig av en gammal teori om andraspråksinläring, nämligen Larry Selinkers *interimsspråksteori* (*interlanguage*) från 1972. I det här avsnittet kommer jag att använda mig av termerna L1 och L2 eftersom dessa termer används i den litteratur som jag har valt att referera till. L1 står för förstaspråk och L2 står för andraspråk.

Selinkers interimsspråksteori var den första teorin som fokuserade på andraspråksinläring. Det var den första teorin om andraspråksinläring som inte bara var förbunden med transfer från modersmålet, utan den innehöll även andra kognitiva aspekter som var betydelsefulla för interimsspråkets progression (Abrahamsson 2009 s.109). Interimsspråksteorin är en kognitivt inriktad teori. Det som är karakteristiskt för en kognitivt språklig syn är att inläring av språk är en del av "ett större kognitivt system och att språkliga inlärningsprinciper och –mekanismer inte skiljer sig från dem som gäller för övrig inläring och kognitiv verksamhet." (Abrahamsson 2009 s.109) Här finns en tydlig skillnad i förhållande till exempelvis Noam Chomskys universella grammatik (UG), som är en lingvistisk teori. Chomsky skiljer språkinläring från övrig inläring eftersom språket representeras av en enskild språklig modul (Abrahamsson 2009 s.109-110). Selinker ansåg inte att L1- och L2-inläring var likvärdig, utan att det fanns uppenbara skillnader. Han ansåg att det var relativt ovanligt att en inföddlik nivå uppnås i L2, att tiden för inläringen av L2 inte var specificerad samt att inläringen av L2 inte var omöjlig att undgå till skillnad från L1-inläring (Abrahamsson 2009 s.43-44).

Selinker förordade fem centrala processer för interimspråkets utveckling:

1) Transfer från L1

Transfer från L1 var det enda och den viktigaste av processerna vid inläringen av ett andraspråk enligt behavioristerna, något som Selinker och flera andra forskare reagerade på. Att transfer från L1 inte skulle påverka andraspråksinläringen var inget som Selinker propagerade för. Han bedömde istället att transfer var en process av flera andra viktiga processer som påverkade inläringen av L2. Han menade att transfer från L1 var en del av en kognitiv process eller strategi som andraspråksinläraren använde sig av medvetet eller omedvetet (Abrahamsson 2009 s.112).

2) Transfer från undervisning

Selinker menade att undervisning kunde påverka andraspråksinläraren fel om undervisningen fokuserade på en överanvändning av vissa specifika fenomen. Exempel på vissa överanvända fenomen var enligt Selinker: Överanvändning av maskulint pronomen, överanvändningen av enkelt futurum (i svenska ska + infinitiv) när bruket av presens och konstruktionen (kommer att + infinitiv) är vanligare konstruktioner. Selinker menade att en överfokusering i undervisningen på en i sig grammatiskt korrekt struktur alltså kunde leda till en icke målspråklig användning av denna struktur (Abrahamsson 2009 s.113).

3) Inlärningsstrategier

Selinker hade åsikten att det både fanns medvetna och omedvetna inlärningsstrategier vid andraspråksinläring. Medvetna inlärningsstrategier - olika former av studieteknik.

Omedvetna inlärningsstrategier – språkliga förenklingar som är karakteristiska för interimspråk. ”Selinker såg alltså tendensen hos inlärare att förenkla målspråkssystemet till ett eget, mindre komplicerat interimspråkssystem som en del i en inlärningsstrategi, nämligen att göra inlärningsuppgiften enklare genom förenklingar av själva föremålet för inläring” (Abrahamsson 2009 s. 113).

4) Kommunikationsstrategier

Andraspråksinlärare lär sig strategier för att lyckas upprätta en kommunikation. Selinker fann exempel på att andraspråksinlärare hellre valde att använda sig av ett språk som bitvis var bristfälligt för att kunna ha ett flyt i sin kommunikation. Orsaken att andraspråksinlärarna använde denna strategi berodde antagligen på att de märkte att det var viktigare att ha ett

kommunikativt flyt i språket eftersom den som väljer att tala korrekt får tänka efter mer, och då uppstår onaturliga avbrott som kan försvåra kommunikationen (Abrahamsson 2009 s. 113).

5) Övergeneralisering av målspråksformer

Den sista processen, övergeneralisering av grammatiska och semantiska drag i målspråket, är den process som har bidragit mest till den fortsatta andraspråksforskningen, då den vid sidan av L1-transfer är den process som har inneburit en förändring i uppfattningen av målspråkets sammansättning. Ett exempel på övergeneralisering i svenska är när bisatsordföljdens negationsplacering övergeneraliseras av användaren/andraspråksinläraren så att den även används i huvudsatsen (Abrahamsson 2009 s.114).

Selinker var intresserad av fossilisering. Att studera fossilisering innebär att man fokuserar på att studera vilka målspråksavvikande former som finns kvar i målspråket utan att det utvecklas vidare (Abrahamsson 2009 s.111).

Orsaken till att jag har utgått från interimspråksteorin är att den går att applicera på min frågeställning. Selinkers val av processer är användbara i min undersökning. I den litteratur som jag har använt i uppsatsarbetet finns det stöd för att undersöka de processer som Selinker betonar i inteimpråksteorin. Att det finns svårigheter med att lära sig de konventionaliserade uttrycken märks när man applicerar Selinkers teori på dem. De processer som beskrivs som centrala för interimspråkets utveckling i Selinkers teori innehåller sällan konventionaliserade uttryck, och följaktligen blir uttrycken inte synliga för inläraren. I stället blir de konventionaliserade uttrycken något som inläraren försöker undvika eftersom kunskapen brister på detta område.

Termen *interimspråk* används dessutom som en teorineutral term i forskningen, och då avser man att beskriva ett språk som successivt närmar sig målspråkssystemet. Benämningen interimspråk härleds emellertid till Selinkers teori. Flera forskare, exempelvis Stephen Pit Corder och William Nemser uppvisade en liknande syn på interimspråsutvecklingen som den Selinker hade. Corder förespråkade att det fanns en *idiosynkratisk dialekt* som var helt självständig från L1 och L2. Denna benämning syftar på att inlärarspråket är ett fristående system som är självständigt, och inte en bristande variant av L2. Corder förordade också en förändringsprocess i andraspråksinlärningen som han kallade *transitionell kompetens*. Den innebar att interimspråket successivt genomgår en förändring för att slutligen nå målspråket. Nemser förespråkade något som han kallade *approximativa system*. De approximativa

systemen kan dels vara självständiga språk som uppvisar skillnader gentemot L1 och L2, samt att de olika approximativa systemen som uppstår under språkutvecklingen ersätts av varandra när det sker framsteg i språkutvecklingen i riktning mot målspråket (Abrahamsson 2009 s. 43).

2.2 Idiomaticitet

Begreppet idiomaticitet är stort och har flera betydelser. I detta avsnitt presenteras två olika betydelser av idiomaticitet. Den första definitionen av Carlos A. Yorio som presenteras, är den som kommer att avspeglade sig i undersökningen. Den har varit utgångspunkten i hela arbetet. Han definierade begreppet idiomaticitet enligt följande:

I was looking for indicators of idiomaticity, that native-like quality which seems so easy to detect and so difficult for L2-learners to achieve. Idiomaticity is a non-phonological "accent", not always attributable to surface language errors, but to a certain undefined quality which many frustrated L2 composition teachers define as "I don't know what's wrong with this, but we just don't say that in English." (Yorio 1989 s.64)

Yorio menade att det finns sätt att uttrycka sig på, som inte skapar problem med förståelsen av språket, men någon som talar språket på en inföddlik nivå skulle aldrig välja att uttrycka sig på ett visst sätt eftersom det låter märkligt. Julia Prentice förordar att idiomaticitet skulle kunna förklaras som en definition av inföddlik språkanvändning (Prentice 2010 s. 33). Både Yorio och Prentice avser att idiomaticitet belyser hurvida kvalitén av språkbruket kan uppfattas som inföddlik. Förståelsen av ett antal konventionaliserade uttryck har fokuserats i den här undersökningen eftersom dessa kan indikera graden av idiomaticitet hos en andraspråksinlärare (Yorio 1989 s. 65).

Den andra definitionen av idiomaticitet som jag tänkte åskådliggöra är när det används om ett idiomatiskt uttryck. Utgångspunkten för idiomaticitet i de idiomatiska uttrycken berör i synnerhet de lexikala enheterna mer än vad det berör språkbruket. Wulff uttrycker att den mest grundläggande egenskapen hos ett idiomatiskt uttryck är att det är icke-kompositionellt (Wulff 2008 s. 35). Termen kompositionellt innebär att innebörden av ett uttryck bestäms av betydelsen av de delar som uttrycket består av och hur de är kombinerade med varandra (Saeed 2009 s. 11). Uttrycket icke-kompositionellt betyder följaktligen att man inte kan förstå innebörden av uttrycket genom att försöka förstå delarna av uttrycket och hur de är kombinerade med varandra. Orsaken att jag även tar upp begreppet idiomaticitet i det här avseendet är att det är förhållandevis vanligt att det används för att beskriva ovanstående

fenomen, och det är viktigt att belysa skillnader i användningen av uttrycket. I den här uppsatsen används endast denna aspekt av idiomacitet i enkäten samt i beskrivningen av idiomatiska uttryck. Under rubriken *2.4.3 Idiomatiska uttryck* finns en redogörelse om detta.

2.3 Flerspråkighet och andraspråksinläring

När är man flerspråkig, och vad krävs att man ska ha nått en nivå i mer än ett språk för att man ska anses vara flerspråkig? Här finns det inget regelrätt svar. Forskningen är inte enig om vad flerspråkighet är. Prentice tar i sin avhandling, *På rak sak*, upp ett antal forskares syn på flerspråkighet, och hon konstaterar att en del anser det räcker att man har bedrivit studier i ett främmandespråk och därmed har en funktionell behärskning av ett språk utifrån de egna behoven, till att man fullt ut behärskar två eller flera språk, för att man ska anses vara flerspråkig (Prentice 2010 s. 10). Andra ser flerspråkighet som ett relativt begrepp, som innefattas av att en individ antingen är tvåspråkig eller flerspråkig. Uttrycken tvåspråkighet och flerspråkighet används i vissa fall följaktligen synonymt.

Forskaren Tove Skutnabb-Kangas introducerade en uppställning av olika kriterier som går att använda för att resonera om ett språk är ett modersmål eller ett andraspråk. Hon definierar bland annat *modersmål* som det språk man har lärt sig först, samt att det talas inom familjen och den närmaste omgivningen. Modersmålet är även det språket som man behärskar bäst, och använder mest. För de flesta människor är modersmålet även något som man identifierar sig med kulturellt och känslomässigt. Någon som är *tvåspråkig* har enligt Skutnabb-Kangas lärt sig två språk från första början, har fullständig kännedom om språken. Den som är tvåspråkig har även en språkbehandling beträffande båda språken som präglas av idiomacitet, och har kunskap att uttrycka sig genom ”fullständiga yttranden” på två språk. Den som är tvåspråkig har också kontroll på språkens grammatiska struktur och kan använda språken utifrån de krav som finns både privat och offentligt. Dessutom är tvåspråkigheten en del av identiteten eftersom man ser sig som tvåspråkig, och identifierar sig med båda språken och två kulturer (Lainio 2007 s. 263).

Det finns många orsaker till hur andraspråksinläring fungerar. Det handlar om allt från inläring av ljud och ord till socio-ekonomiska faktorer. Även om innehållet i den här uppsatsen inte har för avseende att fokusera på sociala faktorer, så är det svårt att inte beröra det när man skriver om andraspråksinläring. Uppfattningen om de språk som en inlärare har som första- och andraspråk betyder mycket vid andraspråksinläring. Därför är det relevant att ta upp begreppen *subtraktiv* och *additiv* tvåspråkighet här. Subtraktiv tvåspråkighet

innebär att målspråket, andraspråket värderas högre än förstaspråket och att andraspråksinläraren kommer att behärska sitt andraspråk bättre än vad han behärskar sitt förstaspråk. Ibland beror detta på att andraspråksinläraren värderar sin nya kultur och sitt nya språk högre än förstaspråket. Det föreligger t.o.m. en risk att förstaspråket kan komma att bytas ut mot andraspråket i en situation av detta slag. Additiv tvåspråkighet innebär att andraspråksinläraren är positiv till både sitt förstaspråk och sitt andraspråk och därmed behåller en hög nivå på förstaspråket. När inläringen av andraspråket sker så innebär det med största sannolikhet att den språkliga kompetensen kommer att bli hög i båda språken (Abrahamsson 2009 s. 200).

I den här uppsatsen står begreppet konventionaliserade uttryck i centrum. För majoriteten av andraspråksinlärare är det svårt att ta till sig idiomatiska uttryck, vilket kan bero på många olika faktorer. Abrahamsson skriver att infödda talare använder sig av ett begränsat semantiskt och lexikalt språk när de talar med en andraspråksinlärare. Konventionaliserade uttryck såsom idiomatiska uttryck och stelrande uttryck förekommer sällan i samtal med andraspråksinlärare, vilket innebär att de sällan kommer i kontakt med dessa uttryck i naturliga talsituationer. (Abrahamsson 2009 s. 176)

Ofta utsätts andraspråksinlärare för *foreigner talk*, ett förenklat språk som är inlärriktat som har likheter med exempelvis interimspråket. Om det inlärriktade språket hjälper till att skapa en större förståelse för målspråket är ovisst. Enligt Abrahamsson har man inte i experimentella studier kunna se något tydligt samband mellan ett grammatiskt förenklat inflöde och större förståelse av innehåll. Däremot visar det sig att inflöde som påverkas av interaktion gynnar inlärandet (Abrahamsson 2009 s. 185-186).

I undervisningssituationer talar ofta läraren med ett *lärarspråk* till andraspråksinlärare. Även detta språk är ett förenklat språk, men skillnaden är att detta språk blir mer och mer komplext allt eftersom andraspråksinlärarnas progression ökar. Lärarspråket kännetecknas även av att vara grammatiskt korrekt samt att det präglas av idiomaticitet. I inläringssituationer har det observerats att elev-elev-interaktion gynnar inläringen mer än vad lärare-elev-interaktionen gör. När elev-elev-interaktionen når en hög nivå blir kommunikationen mer autentisk än vad den vanligtvis blir i förhållandet lärare-elev. I dessa sammanhang kan andraspråksinlärarna få kännedom om exempelvis lexikala och grammatiska kunskaper på ett betydligt mer informellt sätt. Ett numera vanligt förekommande begrepp i dessa sammanhang är stöttning eller språklig stöttning. Språklig stöttning får oftast bäst resultat när antingen en infödd talare

exempelvis läraren ger det, eller en andraspråkstalare som har nått långt i sin utveckling (Abrahamsson 2009 s. 188-190).

Hur långt kan en andraspråksinlärare komma i sin språkliga utveckling? Det handlar givetvis om olika faktorer. Ålder, motivation och språkbegåvning är tre faktorer som anses ha betydelse för inläringen. På senare tid har man kunnat se att de vuxna andraspråksinlärare som når långt i sin andraspråksutveckling har goda förutsättningar för att ta till sig språk.

Det här är emellertid inte lika tydligt bland de inlärare som tar till sig ett andraspråk redan i barndomen (Abrahamsson 2009 s. 234). Språkbegåvning har visat sig vara helt avgörande för inlärningshastigheten samt idiomaticiteten i målspråket bland vuxna inlärare (Abrahamsson 2009 s. 221). Motivationen för att ta till sig ett nytt språk spelar givetvis en roll. Ofta är det sociala faktorer som är grundläggande om andraspråksinläraren är motiverad. Beträffande ålder så finns det många aspekter att belysa. Lennberg föreslog 1967 att det fanns en kritisk period för språkutveckling som sträckte sig fram till puberteten, vid 12-13 års ålder. Lennbergs resonemang grundade sig främst på förstaspråksinläring, men han berörde även andraspråksinläring och kom fram till att det krävdes stora uppoffringar av inläraren för att lära sig ett nytt språk i vuxen ålder. Lennbergs idéer om en kritisk period har emellertid inte accepterats av alla, samtidigt är det svårt att bortse från hjärnans biologiska utveckling samt de skillnader som finns i språkliga förutsättningar mellan vuxna andraspråksinlärare och barn som är andraspråksinlärare (Abrahamsson 2009 s. 222-223).

2.4 Aktualiserade begrepp

För att undersöka begreppet idiomaticitet har jag valt att undersöka vilken förståelse som eleverna har för en grupp konventionaliserade uttryck. De konventionaliserade uttryck som är representerade i enkäten, som ligger till grund för undersökningen, är partikelverb, idiomatiska uttryck, stelnade metaforer och metaforer. Behärskning av dessa uttryck visar att en andraspråksinlärare har kommit långt i den språkliga utvecklingen, och därför är de lämpliga att använda i en enkätundersökning för att kunna skapa sig en bild av andraspråksinlärarens idiomaticitet, inföddlika språkanvändning.

Många andraspråksinlärare försöker att undvika lexikala begrepp som de är osäkra på att använda i tal och skrift. Orsaken till detta är att de inte har kännedom om uttrycket, inte vet hur det uttalas eller stavas eller hur det ska användas grammatiskt (Read 2000 s. 34). Därför är det viktigt att uppmärksamma ordinläring av lexikaliska uttryck i andraspråksundervisningen. För att kunna lära sig att använda dessa enheter måste inläraren

veta vilka ordkombinationer som fungerar tillsammans (Enström 2010 s. 67). Därför är det viktigt att kunna se hur dessa uttryck uppträder som helheter i språket.

All ordinlärning är beroende av input, oavsett om det handlar om tillägnande av modersmålet, ett andraspråk eller ett främmandespråk. Vi lär oss ord genom hela livet och för det mesta är denna inlärning indirekt och omedveten. Enligt Enström kan man urskilja tre ordinlärningsmetoder: *inlärning i kontext*, *inlärning med hjälp av ordböcker* och *inlärning med hjälp av undervisning* (Enström 2010 s. 23). För andraspråksinlärare är ordinlärningen ofta en arbetsam process och något som man får ta eget ansvar för, eftersom det inte alltid är något som kan beaktas i en undervisningssituation eftersom eleverna ofta har olika kännedom om olika ord och uttryck, samt att lärarens främsta roll kanske inte är att lära ut enskilda ord, utan att uppvisa och utforma ordförrådet så att inlärningen av ord blir så enkel som möjligt. Ett sätt att arbeta med ordinlärning är att man lär sig vilka kombinationer ett ord kan förekomma i och på så vis kan man lära in dem i betydelsegrupper av olika slag, istället för att man lär sig ord som bara står på listor (Enström 2010 s. 29-30).

Ordinlärning i ett andraspråk är ofta synonymt med att lära sig ord som står nedskrivna på gloslistor, för att sedan översätta dem till förstaspråket eller översätta dem till ett annat L2-ord. Utifrån detta system handlar ordinlärning om att lära sig en eller flera betydelser per ord. Att se ett uttryck som en lexikal enhet är antagligen inte lika vanligt för en andraspråksinlärare. Read förespråkar liksom Enström att inlärningen av ord skulle kunna underlättas för en andraspråksinlärare om man såg dem som lexikala enheter istället för grammatiska och syntaktiska enheter. Enligt Read borde man se fler uttryck som fixerade, vilket borde underlätta förståelsen och inlärningen av dem. Ska andraspråksinläraren allt eftersom färdigheten i språket utvecklas använda orden som han har förvärvat, så är det lämpligt att det finns en förståelse för hur de ska användas i tal och skrift. Då blir inlärningen lättare om de ses som lexikala enheter istället för ord (Read 2000 s.17). Read refererar till forskarna Pawley och Syder som ansåg att kunskap om lexikala uttryck var en avgörande faktor för att man skulle kunna få förståelse för egenskaper som ett språks modersmålstalare förfogar över. Den första egenskapen är att man har en förmåga att kunna uttrycka sig på rätt sätt och välja ut hur man ska uttrycka sig i olika situationer genom att använda grammatiskt acceptabla uttryck. Den andra egenskapen är skicklighet i att kunna skapa sammanhängande tal eller text utan större förberedelse eller möda (Read 2000 s. 24).

För att testa förståelsen av vilka relationer som det kan finnas mellan olika ord och uttryck kan man använda sig av associationstest. När man studerar associationstesten mer ingående kan man se att andraspråkseleverna i större utsträckning utgår från fonologiska aspekter beträffande relationer mellan ord. Förstaspråksinlärare använder sig mer av semantiska associationer när de ska beskriva relationer mellan ord. Det kan innebära att fonologiska aspekter i språket utvecklas före de semantiska. Det kan vara en orsak till att de konventionaliserade uttrycken tar tid att lära sig för en andraspråksinlärare eftersom de kräver att man har en förmåga att se det semantiska innehållet i ett helt uttryck (Prentice 2010 s. 9).

Uttryck som partikelverb, sammansättningar och idiomatiska uttryck skapar problem vid inläringen för andraspråksinlärare eftersom de måste ses som helheter och inte som enskilda ord. Det finns forskare exempelvis Pawley och Syder som menar att stora delar av vårt språk är *färdigtillverkat språk*. De menar att förmågan att kunna tala ett språk flytande handlar mycket om att man har memorerat delar av meningar, samt hela meningar som till olika grad är näst intill lexikaliserade. Denna uppfattning skiljer sig mycket från uppfattningen som Chomsky har förespråkats. Chomsky menar att den medfödda språkliga förmågan med kunskap om ett system av grammatiska regler som finns hos människan vid födseln ger oss möjlighet att konstruera och förstå ett oändligt antal möjliga meningar (Read 2000 s. 21).

För att åter knyta an till begreppet idiomacitet så påvisar Yorio att desto högre grad av språklig färdighet som en inlärare har nått, desto högre grad av idiomacitet (Yorio 1989 s. 65). Detta kan låta uppenbart, men Yorio fick fram detta resultat när han lät två olika grupper göra ett test som innehöll konventionaliserade uttryck. Grupperna bestod av vuxna med spanska som modersmål. Den ena gruppen hade invandrat till USA, och bodde och levde där. Den andra gruppen bestod av studenter som studerade engelska vid ett universitet i Argentina. I denna grupp hade ingen av studenterna levt i en miljö där det talas engelska. Yorio antog att ”invandrargruppen” som bodde och levde i USA, skulle ha lättare att förstå de konventionaliserade uttrycken eftersom de levde i en miljö där de användes. Det som förvånade honom var att gruppen med studenter som studerade engelska inte bara var bättre på grammatik, utan de tenderade även att använda fler konventionaliserade uttryck i skrift, även om de gjorde misstag så var studenternas språk mer korrekt än vad invandrargruppens var. Att kunskaper i grammatik är till hjälp för en lyckad användning av konventionaliserade uttryck kan följaktligen konstateras. I Ekbergs undersökning finns det mycket som tyder på att idiomacitet är förbundet med ett visst mått av enahanda språkbruk eftersom barnen som är enspråkiga är mer homogena i sitt sätt att uttrycka sig än vad de flerspråkiga barnen är.

De enspråkiga barnen behärskar fler konventionaliserade uttryck än vad de tvåspråkiga barnen gör. Det innebär att de tvåspråkiga barnen måste kompensera detta med att konstruera egna sätt att uttrycka sig på, med hjälp av den språkliga kännedom som de har. Av den orsaken skulle man kunna konstatera att bruket av konventionaliserade grammatiska konstruktioner kan antyda att det finns skillnader i språkanvändningen eller eventuellt i den språkliga behärsningen (Ekberg 2004 s. 272). Jarmo Lainio menar att en del två- och flerspråkiga ibland nyttjar drag i de aktuella språken som enspråkiga i något av språken aldrig skulle uttrycka. Han anser att detta antingen beror på att inläraren använder sig av universella drag som finns i språk utifrån ett generellt perspektiv, eller att de skapar uttryck som grundar sig på en blandning av regelbundna drag som finns i de språk som den flerspråkige behärskar (Lainio 2007 s. 262).

De ord som är lättast att ta till sig är substantiv och adjektiv eftersom de är lättast för andraspråksinläraren att skapa sig en bild och uppfattning av. Det är betydligt svårare att förstå innebörden av ett verb eller ett adverb, eftersom de inte är lika lätta att konkretisera.

Verb och adverb anses dessutom vara de svåraste ordklasserna att ta till sig.

De flesta konventionaliserade uttryck är konstruktioner som innehåller en blandning av flera ordklasser, vilket gör inlärningen komplicerad (Read 2000 s. 40). När andraspråksinlärare ska testas i lexikal kunskap så kan det ske på olika sätt. Dels kan inläraren bli testad genom flervalsfrågor. Här finns det en viss chans att gissa sig till ett rätt svar. Ibland finns det möjlighet att se ett ord eller ett uttryck i ett kontextuellt sammanhang och på så vis få viss hjälp med förståelsen. Ibland testas den lexikala kunskapen genom att man ska skriva eller redogöra muntligt och förklara vad ett uttryck betyder utan att man får vare sig förslag eller kontextuell hjälp. Dessa olika testmetoder kan vara krävande på olika vis. Read anser att desto mer skriftlig produktion som ett test innefattar, desto mer ökar komplexiteten. Han anser även att inlärare som testas bör bedömas utifrån hur passande deras ordanvändning är i förhållande till uppgiften (Read 2000 s. 11-13).

Det är under skolstarten och de första skolåren som ordförrådet växer extra snabbt, vilket inte är speciellt förvånande. Bland förstaspråkselever utvecklas ordförrådet mycket under de första skolåren. I samband med skolstarten ska barn dessutom tillägna sig skolspråket. För andraspråkselever blir det en utmaning eftersom de samtidigt som de ska ta till sig skolspråket måste arbeta med att ta till sig ett basordförråd på andraspråket som förstaspråkseleverna redan har tillskansat sig (Prentice 2010 s. 8). Här finns det dessutom sociala faktorer som påverkar barnens möjligheter till att lära sig både skolspråk och andraspråk på en nivå så att

det klarar av de krav som skolan ställer på eleverna. I dagens Sverige är det många elever med andraspråksbakgrund som får svårigheter med att klara av målen i grundskolan eftersom de inte har utvecklat den språkliga nivån på svenska som krävs för att de ska klara av skolans mål (Lindberg 2007 s.13). Läs- och skrivkunnighet är grundläggande för att skolgången ska gå bra för ett barn, samt för att barnet ska lyckas få tillträde till högre utbildning och senare ett arbete som ger både goda sociala och ekonomiska fördelar (Bialystok 2001 s.152).

2.4.1 Partikelverb

Partikelverb är en vanlig grammatisk konstruktion i svenskan. I andra språk är detta en ganska ovanlig språklig konstruktion, i en del språk saknas den helt. Därför upplever många andraspråksinlärare att förståelsen av partikelverben kan vara svår att ta till sig (Källström 2012 s.123). Enligt Ekberg sker även användandet av partikelverb i mindre utsträckning bland andraspråksinlärare än bland förstaspråksinlärare. Ekberg redovisar från en undersökning som hon har gjort i Malmöstadsdelen Rosengård att tvåspråkiga barn använder färre partikelverb per huvudverb än vad de enspråkiga barnen gör. Samtidigt konstaterar Ekberg att de tvåspråkiga barnen har ett mer varierat sätt att använda partikelverben på än vad de enspråkiga barnen har, eftersom de tvingas att använda sina språkliga kunskaper till att kompensera dessa uttryck med liknande ”påhittade” uttryck (Ekberg 2004 s. 272).

Partikelverben är uppbyggda utifrån en kombination av ett verb tillsammans med en preposition eller ett adverb, exempelvis: *hoppa av*. Prepositionen eller adverbet utgör partikeln. Partikelverben kan ha olika grammatiska egenskaper. En del partikelverb är transitiva exempelvis: *äta upp* (Källström 2012 s.122). Medan andra partikelverb kan vara intransitiva som: *hålla ut*. När verbet och partikeln förenas får denna verbkonstruktion en specifik betydelse och skapar även en egen semantisk enhet. Den semantiska enheten som bildas kan skilja sig mycket från det enskilda verbets betydelse, men så behöver det inte alltid vara, utan ibland uppstår det bara en liten definitionsskillnad (Enström 2010 s.72). Partikelverb kan även vara reflexiva verb exempelvis *klä på sig*, *göra bort sig* och *komma sig för*. Placeringen av det reflexiva pronomenet kan växla. Ibland står det före partikeln och ibland efter (Källström 2012 s.123).

2.4.2 Idiomatiska uttryck

Termen idiom används om uttryck som har flera och förhållandevis olika egenskaper. Emma Sköldberg resonerar ingående runt olika definitioner av idiom i sin avhandling, *Korten på bordet*. Sköldberg utgår från Nationalencyklopedins ordbok och ser vilka definitioner av idiom som presenteras där. Där presenteras två betydelser. ”För det första avser det ’(talat) genuint bruk’ och för det andra en viss typ av fasta uttryck.”(Sköldberg 2004 s. 21) Sköldberg fokuserar på den andra av dessa två definitioner av idiom i sin avhandling. Det är även denna kategori av uttryck som jag har valt att använda i enkätundersökningen, och jag väljer att benämna den idiomatiska uttryck i uppsasten.

Idiomatiska uttryck kan vara förbryllande för andraspråksinlärare eftersom de består av fasta ordkombinationer som inte är utbytbara. Dessa ordkombinationer skapas av en ”fast sammanhållen lexikalisk enhet.” Dessa ord måste läras in som helheter, eftersom det är utifrån ett helhetsperspektiv som man tolkar betydelsen av dem. Orden som innefattas av det idiomatiska uttrycket, har förlorat sin egentliga betydelse. Andraspråksinläraren kan inte förstå betydelsen av de idiomatiska uttrycken genom att använda sina lexikaliska och grammatiska kunskaper. De idiomatiska uttrycken är i regel ogenomskinliga (Enström 2010 s. 74-75). Användningen av idiomatiska uttryck i ett andraspråk indikerar att andraspråksinläraren har kommit långt i den språkliga utvecklingen. Att uttrycka sig med hjälp av idiomatiska uttryck är något som man antagligen inte gör, om man inte känner till vad uttrycket betyder, och det är nog inte något som är specifikt för andraspråksinlärare, utan de är nog gällande för de flesta språkanvändare. Idiomatiska uttryck är vanliga i alla språk och i flera avseenden ligger det kulturella associationer bakom dem, samtidigt som det finns idiomatiska uttryck från olika kulturer som har klara likheter. Den här gruppen av konventionaliserade uttryck är följaktligen svår för andraspråksinlärare att hantera, eftersom det inte bara krävs lexikalisk, grammatisk och semantisk kunskap för att förstå dem, utan även omvärldskunskap och förståelse för kulturella fenomen (Källström 2012 s. 179-180).

Beträffande de idiomatiska uttryckens metaforiska betydelse så kan den uppfattas på olika sätt. Prentice refererar till Howarths modell som innehåller flera sorters konventionaliserade uttryck. Howarth väljer att dela upp idiomerna i två grupper: *figurative idioms* och *pure idioms*. Termen figurative idioms inkluderar ”...metaforisk betydelse såväl som en aktuell bokstavlig betydelse” t.ex. på krigstigen (Prentice 2010 s. 32) och pure idioms innefattar ”...icke-kompositionella, ogenomskinliga och den mest fixerade kategorin i Howarths modell”

t.ex. på håret (Prentice 2010 s. 32). De idiomatiska uttryck som har visat sig lättast att lära sig för en andraspråksinlärare är de idiomatiska uttryck som har en semantiskt sett mer genomskinlig betydelse samt en enklare lexikal och syntaktisk uppbyggnad (Yorio 1989 s. 62).

2.4.3 Stelnade metaforer och metaforer

Metaforer associeras ofta med det bildliga och symboliska språket. Det finns många metaforer i vardagligt språk, men det är antagligen i det litterära och poetiska språket då metaforen förekommer som stilfigur som den blir ett påtagligt elegant inslag i språket.

I det vardagliga språket är det ganska vanligt att vi använder metaforer utan att tänka på det. Det gäller i synnerhet bruket av *stelnande metaforer*, även kallade döda metaforer. Dessa metaforer har förlorat sin bildliga betydelse, och anses numera vara normalt bokstavligt språkbruk (Lagerholm 2008 s.157). Exempel på stelnade metaforer är: *arbetsmarknad*, *bergets fot* samt uttryck som *lägga på is*. Därmed finns inte möjligheten att använda ordet som en stilfigur.

Metaforen ska på något vis identifiera en likhet eller en avbild. I en metafor överförs delar från ett begrepp till ett annat. Metaforen består av olika led. Det första ledet, det som beskrivs kallas måldomän, medan det andra ledet som innehåller någon form av jämförelse kallas källdomän (Saeed 2009 s. 358-359).

Metaforer förknippas ofta med litteratur och det är svårt att bortse från metaforens funktion som en raffinerad stilfigur. Inom litteraturen kan metaforen användas på olika sätt. Ofta används den för att uppnå effekter som kan användas i språket utifrån ett retoriskt perspektiv. Enligt Saeed är det exempel på en *klassisk syn* på metaforen som härstammar från Aristoteles texter om metaforer. Metaforen kan även belysa en övergång mellan fantasi och verklighet, eftersom språket orsakar en föreställning om att metaforen är ett bevis för fantasin och att *allt språk är metaforiskt*. Det här är ett exempel på den romantiska synen på metaforer som var vanligt i litterära sammanhang under 1700-talet och 1800-talet. I det här sammanhanget är metaforen en del av språket och tanken, och det är genom dem som metaforen får oss att uppleva världen. I den romantiska synen på metaforen finns det ingen skillnad det på den bokstavliga/egentliga språket eller det bildliga/symboliska språket (Saeed 2009 s. 359). Gränsen mellan fantasi och verklighet blir således obetydlig.

Utgångspunkten i den kognitiva semantiken är att vår bild av verkligheten avspeglar sig i språket som ett alster av det mänskliga tänkandet. Inom kognitiv semantik har metaforen tilldelats en särställning. Enligt den kognitiva semantiken är metaforen något som är vanligt förekommande i språket, men det finns begrepp i språket som inte är metaforiska. Betydelsen hos ett uttryck är enligt den kognitiva semantiken grundad på föreställningar om begreppsmässiga strukturer som har tillkommit utifrån människans erfarenheter som ofta avspeglas genom metaforer (Saeed 2009 s. 355-358).

En del forskare som exempelvis George Lakoff har dragit slutsatsen att det inte finns någon bestämd distinktion mellan bokstavlig och bildlig användning av språket. I detta sammanhang blir metaforen en integrerad del av ett mänskligt tankemönster som sammanför våra tankar om omgivningen, och världen i stort (Saeed 2009 s. 15).

Metaforer kräver helt enkelt andra strategier för att man ska kunna förstå dem, än vad vanligt bokstavligt språkbruk gör. Metaforer kan därför som synes vara väldigt komplicerade och svåra att förstå. För en andarspråksinlärare kan de skapa stora problem. För andraspråksinlärare krävs det att man inte bara har goda kunskaper i det nya språket utan att man även har kunskap om kulturella och samhällsrelaterade fenomen för att förstå metaforer. Som inlärare av ett nytt språk oavsett om det handlar om andraspråksinlärning eller främmandespråksinlärning så är det inte alltid lätt att förstå när ett uttryck ska tolkas bokstavligt eller bildligt (Enström 2010 s.18).

3 Metod

Det här är en kvantitativ undersökning som baseras på en enkät. I undersökningen har jag använt mig av en enkät med några flervalssfrågor, samt några öppna frågor. När eleverna svarade på flervalssfrågorna blev de ombudda att välja ut en betydelse per partikelverb, per idiomatiskt uttryck samt per stelnad metafor. När eleverna skulle svara på de öppna frågorna skulle de skriftligen förklara innebörden av några metaforiska uttryck.

För att komma fram till ett resultat har jag analyserat enkätsvaren. Jag har även bedömt om andraspråkselevernars förståelse av konventionaliserade uttryck skiljer sig från en grupp elever som har svenska som modersmål. Denna grupp med elever som har svenska som förstaspråk har jag använt som kontrollgrupp.

Det är 25 elever som läser kursen svenska som andraspråk 1 i åk 1 på gymnasiet som har svarat på enkäten. Eleverna som har gjort enkäten läser svenska som andraspråk på gymnasiet och ligger långt fram i den språkliga utvecklingen. De har emellertid inte nått ända fram till en inföddlik språkanvändning. Av de elever som har gjort enkäten har samtliga kommit i kontakt med svenska språket före sju års ålder. Orsaken att jag har valt sju års ålder som en gräns är att skolstarten inträffar i den åldern för de flesta svenska elever. Avsikten har varit att undersöka de elever som har haft sin skolgång i Sverige. Jag har inte haft för avsikt att undersöka de elever som exempelvis har gått i förberedelseklass i grundskolan eller har kommit till Sverige under gymnasieåren. Majoriteten av andraspråkseleverna talar inte svenska hemma. Av de elever som har svarat på enkäten, uppger 76 % att de inte talar svenska hemma. 24 % uppger att de talar svenska och ett annat språk hemma. De flesta av andraspråkseleverna, 76 % talar bara svenska med sina vänner. 24 % uppger att de inte alls talar svenska med sina vänner, utan att de talar ett annat språk med vännerna. Förmodligen är skolan den plats där dessa elever talar mest svenska. Dessa 24 % av eleverna är inte synonyma med de 24 % som talar svenska och ett annat språk hemma. Flertalet av andraspråkseleverna har gått i grundskolan i ett segregerat och mångkulturellt område, där svenska inte är det dominerande språket. Idag går de i skolan vid ett yrkesinriktat gymnasium i en stad i södra Sverige.

Jag har även låtit en kontrollgrupp med 25 förstaspråkselever göra enkäten. Eleverna i kontrollgruppen läser kursen svenska 1 på gymnasiet. Samtliga elever i kontrollgruppen har föräldrar med svenska som förstaspråk och har alltid talat svenska i hemmet. Eleverna i kontrollgruppen går på samma gymnasieskola som andraspråkseleverna.

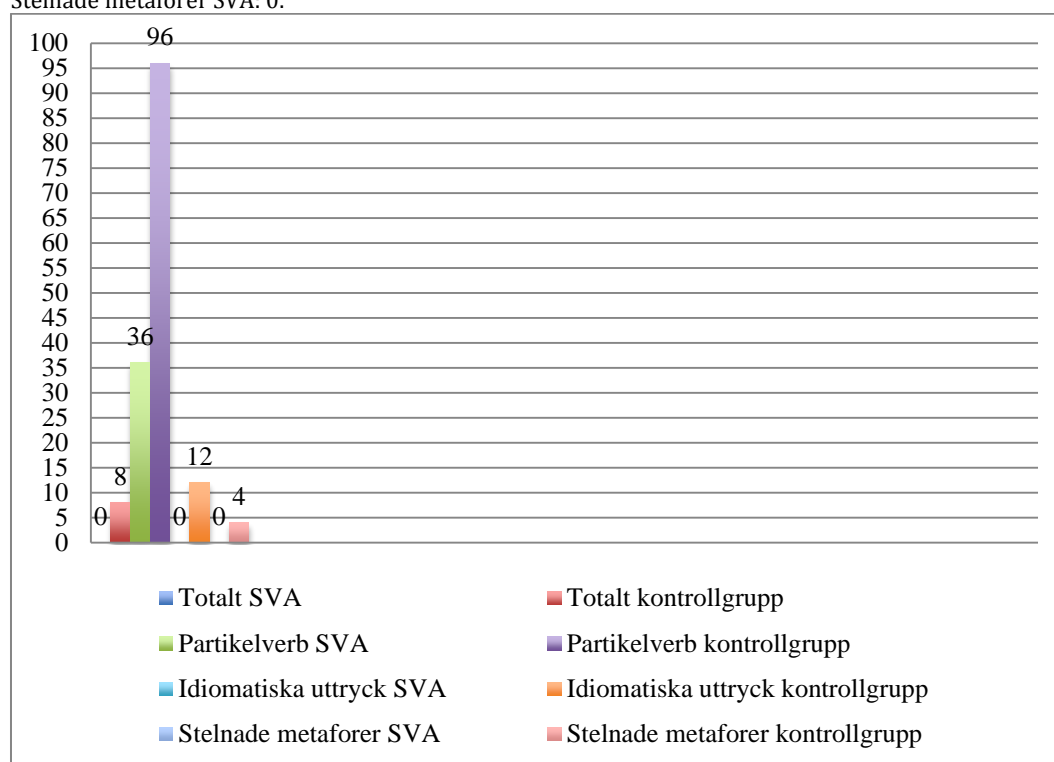
Jag har valt att använda uttryck som andraspråksinlärare, andraspråk och flerspråkighet i uppsatsen eftersom de elever som har svarat på enkäten har uppgett att de har ett förstaspråk, som inte är svenska och ett andraspråk som är svenska. Ingen av eleverna har uppgett att de talar mer än två språk på en hög nivå. Därför tycker jag att det är naturligt att använda ovanstående termer i sammanhanget. De konventionaliserade uttrycken som ingick i enkäten var följande: *klä ut sig, äta upp, hoppa av, plocka upp, stoppa ner, ta sig vatten över huvudet, på sin mammas gata, ha rent mjöl i påsen, glimten i ögat, inte sticka under stol med, arbetsmarknad, bergets fot, flaskhals, stolens rygg, kähäst, han var ute i kylan, hon gick bort den 4 mars, han känner sig nere, de blev liggande i en vecka och det finns många som går in i väggen*. Att det blev just dessa uttryck beror på att jag har noterat att elever har haft svårt att förstå just dessa uttryck när de har funnits i en kontext.

4 Resultat

I detta avsnitt kommer jag att presentera resultaten av enkätundersökningen som jag har gjort bland elever som läser svenska som andraspråk och elever som har svenska som förstaspråk på gymnasiet. Eleverna som läser svenska som förstaspråk ingår i kontrollgruppen. Först presenteras resultatet av undersökningen i sin helhet. Efter det redogörs resultatet för de olika begreppen: partikelverb, idiomatiska uttryck, stelnade metaforer samt metaforer enskilt. Avslutningsvis presenteras de konventionaliserade uttrycken som hade den högsta andelen felaktiga svar i enkätundersökningen.

4.1 Diagram som sammanfattar flervalsfrågorna i enkäten

Andel av de svarande som haft rätt i sina svar. Tot SVA: 0. Idiomatiska uttryck SVA: 0
Stelnade metaforer SVA: 0.

Tabell 1: Sammanfattning andel rätta svar

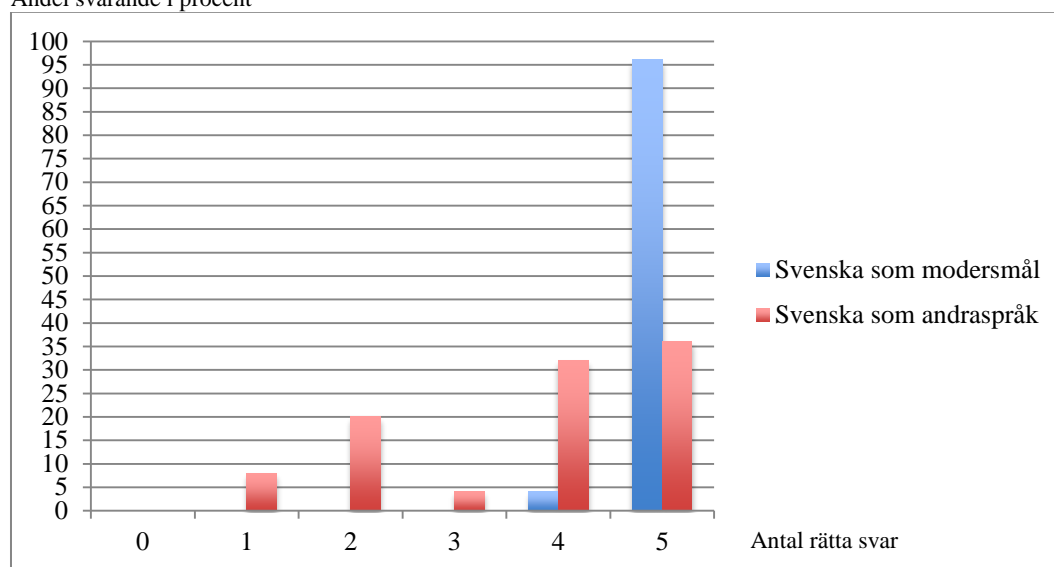
Av de elever som läser svenska som andraspråk 1 svarade inte en enda elev rätt på samtliga frågor i enkäten medan 8 % av förstaspråkseleverna svarade rätt på samtliga frågor. Partikelverben hade andraspråkseleverna lättast förstå. 36 % av andraspråkseleverna svarade rätt på samtliga partikelverb. Det finns emellertid en markant skillnad om jämför dem med kontrollgruppen där 96 % svarade rätt på samtliga partikelverb. Nästa grupp som redovisas är de idiomatiska uttrycken och här blir svaret annorlunda. Ingen av andraspråksinlärarna svarar rätt på samtliga idiomatiska uttryck jämfört med 12 % i kontrollgruppen. Inte en enda av andraspråkseleverna svarar rätt på samtliga stelnade metaforer och i kontrollgruppen är det bara 4 % som svarar rätt på dem. Alla uttryck presenteras i en flervalsfråga, trots det är

skillnaderna stora vad beträffar kunskapen om uttryckens betydelse. Antagligen är partikelverbskonstruktioner vanligare än idiomatiska uttryck och stelnade metaforer, och därför är de lättare att få kunskap om betydelsen hos dem. Dessutom är inte partikelverben lika ogenomskinliga, icke-kompositionella och fixerade som idiomerna och de stelnade metaforerna. Eftersom metaforerna testades genom öppna frågor som krävde skriftliga svar så finns inte de med i detta diagram.

4.2 Partikelverb

Flervalsfrågor, med tre svarsalternativ.

Andel svarande i procent

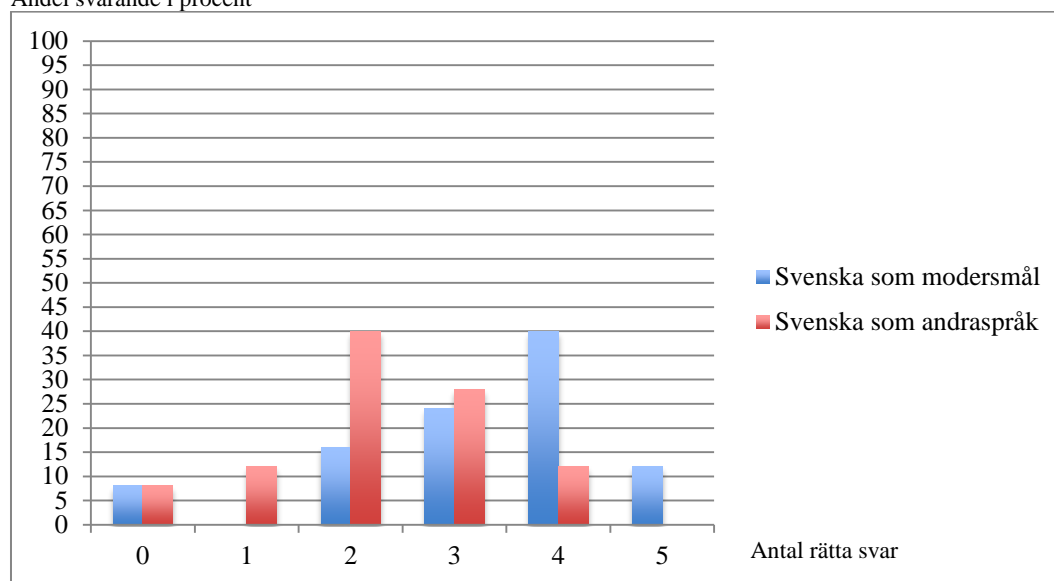
Tabell 2: Partikelverb

Partikelverb är de konventionaliserade uttryck som eleverna har lättast att förstå. Det gäller såväl andraspråkselever som förstaspråkselever. Skillnaden i elevgruppernas förståelse av partikelverben är emellertid stor. Bland andraspråkseleverna är det 8 % som har ett rätt, 20 % partikelverb som har två rätt, 4 % som har tre rätt, 32 % som har fyra rätt och 36 % som har fem rätt. Bland förstaspråkseleverna, kontrollgruppen är det 4 % som har fyra rätt och 96 % som har fem rätt. Bland partikelverben har följande uttryck varit svårast för andraspråkseleverna att förstå: *klä ut sig* – flera tror att uttrycket betyder att man byter kläder. Uttrycket *hoppa av* tror flera betyder att man avbryter ett prov. Bland förstaspråkseleverna finns det inget partikelverb som försvårar förståelsen.

4.3 Idiomatiska uttryck

Flervalsfrågor, med tre svarsalternativ.

Andel svarande i procent

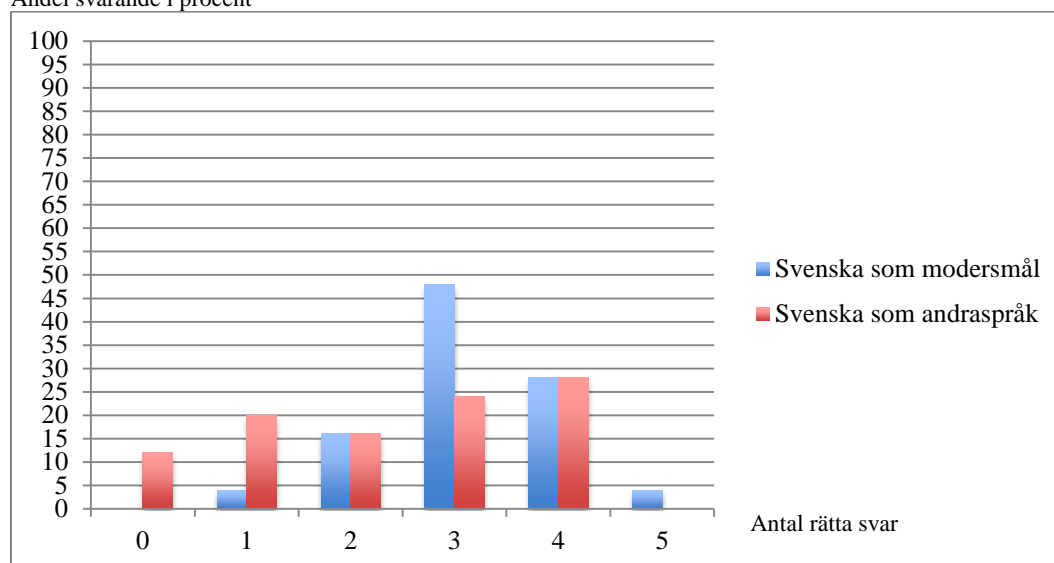
Tabell 3: Idiomatiska uttryck

Förståelsen av idiomatiska uttryck bland eleverna är blandad. Det visar sig att både elever med svenska som andraspråk och svenska som förstaspråk har svårigheter med att förstå de idiomatiska uttrycken. Andraspråkseleverna har emellertid en betydligt sämre förståelse än förstaspråkseleverna. Bland andraspråkseleverna har 8 % inga rätt, 12 % har ett rätt, 40 % har två rätt, 28 % har tre rätt, 12 % har fyra rätt och 0 % har fem rätt. Bland förstaspråkseleverna, kontrollgruppen ser resultatet ut så här: 8 % har inga rätt, 0 % har ett rätt, 16 % har två rätt, 24 % har tre rätt, 40 % har fyra rätt och 12 % har fem rätt. Samtliga idiomatiska uttryck är problematiska för andraspråkseleverna. Följande idiomatiska uttryck är problematiska för förstaspråkseleverna, kontrollgruppen: *inte sticka under stol med*, *på sin mammas gata*, och *ha rent mjöl i påsen*.

4.4 Stelnade metaforer

Flervalsfrågor, med tre svarsalternativ.

Andel svarande i procent

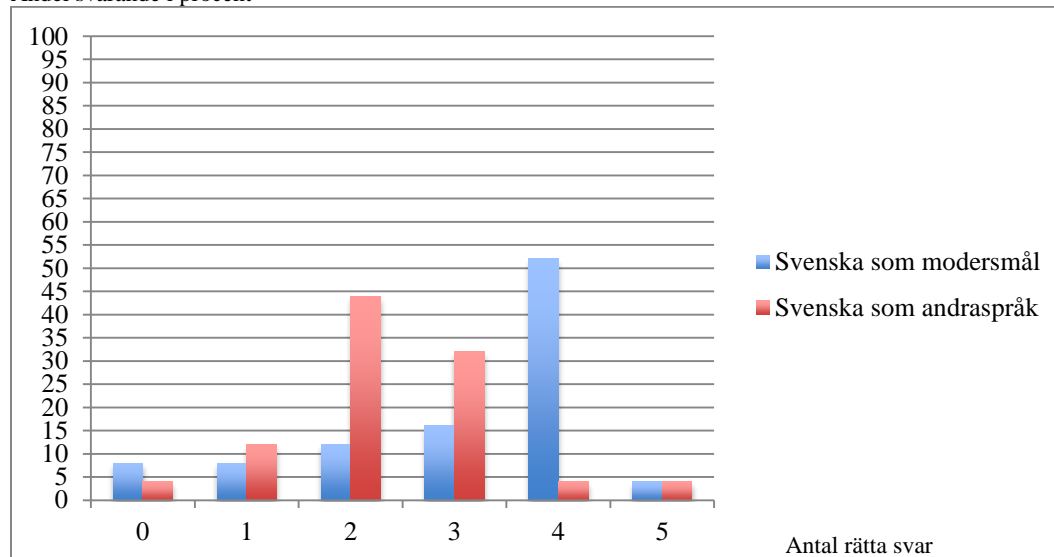
Tabell 4: Stelnade metaforer

Även elevernas förståelse av de stelnade metaforerna är blandad. Bland andraspråkseleverna ser resultatet ut så här: 12 % har inga rätt, 20 % har ett rätt, 16 % har två rätt, 24 % har tre rätt, 28 % har fyra rätt, 0 % har fem rätt. Bland förstaspråkseleverna har 4 % ett rätt, 16 % har två rätt, 48 % har tre rätt, 28 % har fyra rätt och 4 % har fem rätt. Bland de stelnade metaforerna har andraspråkseleverna svårt att förstå samtliga, men det finns en stelnad metafor som bara fyra elever har svarat rätt på och det är uttrycket *käpphäst*. De flesta av andraspråkseleverna tror att det betyder en ponny eller ett trädgårdsredskap, och inte ett favorittema. Bland förstaspråkseleverna i kontrollgruppen har några av de stelnade metaforerna skapat problem. Flera tror att *arbetsmarknad* är en plats där man söker arbete, *flaskhals* benämner många som en missbildad hals eller en flaskformad människokropp och sedan ställer uttrycket *käpphäst* till med problem av förståelsen.

4.5 Metaforer

Resultat av öppna frågor, där eleven skriftligen måste redogöra för det metaforiska uttryckets betydelse.

Andel svarande i procent

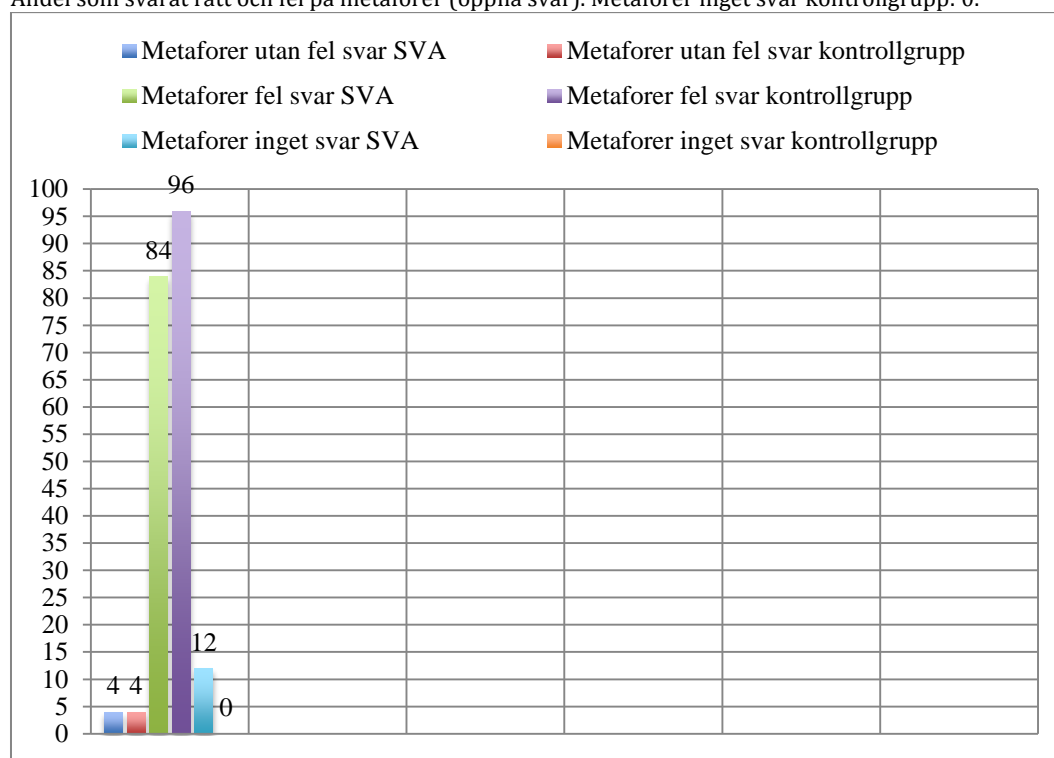
Tabell 5: Metaforer

Metafordelen av testet har inte haft flervalsfrågor till skillnad från de övriga delarna. I metafordelen har eleverna fått beskriva betydelsen av metaforen med egna ord inom ramen för en öppen fråga. Det innebär att metafordelen har varit mer krävande och eleverna har varit tvungna att uttrycka sig skriftligt för att kunna klara av att svara på frågorna. För andraspråkseleverna har dessa frågor varit betydligt mer komplicerade att besvara. Flera av eleverna med andraspråksbakgrund ser inte metaforen som ett bildspråk utan de läser av ord för ord för att få en betydelse. Följande resultat framkom i enkäten; elever med svenska som andraspråk hade följande resultat: 4 % hade inga rätt, 12 % hade ett rätt, 44 % hade två rätt, 32 % hade tre rätt, 4 % hade fyra rätt och 4 % hade fem rätt. Bland förstaspråkseleverna, kontrollgruppen hade 8 % inga rätt, 8 % hade ett rätt, 12 % hade två rätt, 16 % hade tre rätt, 52 % hade fyra rätt och 4 % hade fem rätt.

Bland andraspråkseleverna är det främst tre metaforer som skapar missförstånd: *Han var ute i kylan*, de flesta tror att det betyder att han var ute när det var kallt. *Det finns många som går in i väggen*, de flesta tror att det betyder att det är en blind eller onykter person som är ute och går och går in i en vägg. Flera elever har även uttryckt att de tror att, *Hon gick bort den 4 mars* betyder att hon gick på fest eller besökte vänner den 4 mars. Bland förstaspråkseleverna, kontrollgruppen finns det en metafor som skapar stora problem och det är, *Han var ute i*

kylan. Visst kan uttrycket betyda detta, men nu eftersöktes den metaforiska betydelsen att han var utanför och inte fick vara med i en viss social gemenskap.

Andel som svarat rätt och fel på metaforer (öppna svar). Metaforer inget svar kontrollgrupp: 0.

Tabell 6: Metaforer rätt och fel svar

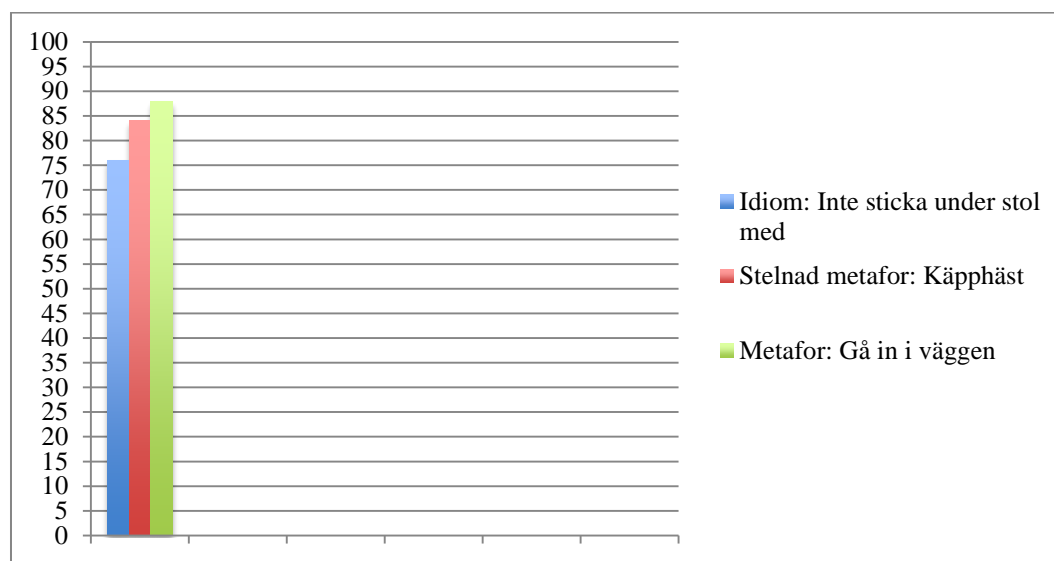
För att återknyta till det faktum att frågorna i enkäten om metaforer är de enda som har öppna svar istället för flervalfrågor så kan man fundera en del över svaren. Bland andraspråkseleverna var de 4 % som svarade rätt på samtliga metaforfrågor, 84 % svarade fel på någon metaforfråga och 12 % svarade inte alls/gav blanka svar. I kontrollgruppen svarade också 4 % rätt på samtliga metaforfrågor, medan 96 % svarade fel på någon metaforfråga.

I kontrollgruppen var det ingen som inte alls svarade på någon metaforfråga/lämnade blanka svar. Här finns det klara likheter i frekvensen av svaren, även om andraspråkseleverna har gjort avsevärt fler fel. En annan skillnad är att några andraspråkselever väljer att lämna in helt blanka svar på metafördelen. I de andra delarna av enkäten har ingen hoppat över frågor på detta vis. Det kan antagligen bero på flera orsaker som exempelvis bristande kunskaper, rädsla för att göra bort sig eller helt enkelt lättja. Att elever väljer att inte svara på dessa frågor kan även ses som en indikation på att det blir betydligt svårare att lämna ett svar, när man måste förklara innebörden av ett uttryck istället för att välja ut den när det finns flera alternativ att välja på.

4.6 De svåraste konventionaliserade uttrycken

Beträffande elevernas förståelse för de olika konventionaliserade uttrycken så fanns det ett par uttryck som ställde till det extra mycket för andraspråkseleverna och förstaspråkseleverna i kontrollgruppen. I det första diagrammet kan vi se vilka uttryck som andraspråkseleverna behärskade sämst. Orsakerna till att dessa var extra svåra kan bero på flera aspekter. Om vi börjar med det idiomatiska uttrycket: *Inte sticka under stol med*, 76 % felaktiga svar, så kan man beskriva det som ogenomskinligt och fixerat. Det är omöjligt att utläsa vad som avses om man inte kan härleda det i en kontext. Den stelrande metaforen *käpphäst*, 84 % felaktiga svar, hade flera andraspråkselever inte kännedom om överhuvudtaget. Efter att enkäten gjordes kom det frågor om: Vad är en käpphäst?, och då avsåg eleverna den bokstavliga betydelsen av ordet och inte den bildliga. I diskussionen och i enkäten visade det sig att även den bildliga betydelsen av uttrycket var svår att förstå. Om vi avslutningsvis går till det uttryck som vållade störst problem hos andraspråksinlärarna så var det metaforen *Det finns många som går in i väggen*, 87 % felaktiga svar. Nästan ingen kunde se den metaforiska betydelsen i detta uttryck. Här skulle eleverna svara med en egen förklaring. Den vanligaste var att det är en blind eller onykter person som går in i en vägg. Detta uttryck har använts väldigt mycket under det senaste decenniet och jag är förvånad att så få inte visste vad det betydde. Vad man kan avläsa från enkätundersökningen är att andraspråkseleverna har problem med att förstå de konventionaliserade uttrycken. Dessutom har flertalet av andraspråkseleverna svårt att se skillnader mellan bokstavliga och bildliga betydelser i uttrycken.

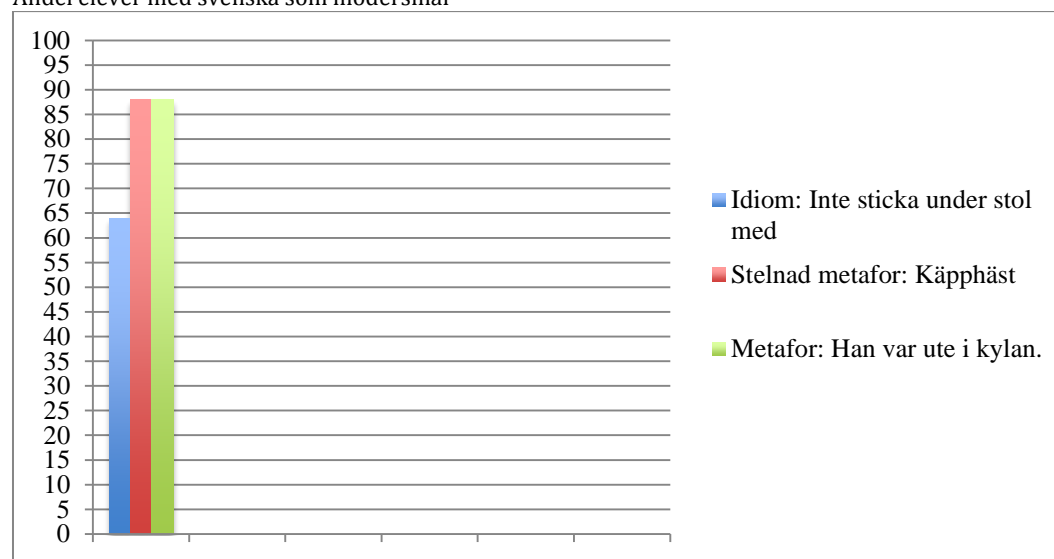
Andel elever med svenska som andraspråk

Tabell 7: Idiomatiska uttryck, stelnad metafor och metafor som störst andel svarat fel på i gruppen elever med svenska som andraspråk.

Förstaspråkseleverna i kontrollgruppen hade ett betydligt bättre resultat än vad eleverna i andraspråksgruppen hade. Det tyder antagligen på att konventionaliserade uttryck är vanligare bland förstaspråkstalare än bland andraspråkstalare samt att det tar tid att lära sig dessa uttryck. Förstaspråkseleverna har även något lättare att se skillnader mellan bokstavliga och bildliga uttryck. Även bland förstaspråkseleverna har jag valt att ta fram de uttryck som var svårast för eleverna att förstå. Något som är intressant är att det finns likheter. Även eleverna i kontrollgruppen har svårt att förstå det idiomatiska uttrycket *inte sticka under stol med*, 64 % felaktiga svar, även om det är färre som har svarat fel på det bland eleverna i kontrollgruppen, så finns det svårigheter med förståelsen av uttrycket. Kan det bero på samma orsaker som nämndes tidigare, att uttrycket är ogenomskinligt och fixerat, eller kan det finnas andras orsaker som att det skulle vara ålderdomligt? Även den stelnade metaforen *käpphäst* dyker upp här, 87 % felaktiga svar, vilket är aningen sämre än andraspråkselevernas resultat. De flesta av eleverna i kontrollgruppen har sett detta som ett bokstavligt uttryck. Bland svarsalternativen så har de valt att kryssa att *käpphäst* och en ponny är samma sak. Om vi ska gå vidare till de metaforiska uttrycken, där eleverna ska skriva ner betydelsen av ordet med egna ord så har nästan samtliga elever i kontrollgruppen uttryckt att *Han var ute i kylan*, 87 % felaktiga svar, betyder att han var ute och gick när det var kallt. De tolkar uttrycket bokstavligt, och det är förvisso inte fel. Det som är intressant med dessa resultat bland eleverna i kontrollgruppen är att de har svårt att se mer i ett ord än den bokstavliga betydelsen. Något som är intressant att notera är att majoriteten av partikelverben hade både andraspråkseleverna och eleverna i kontrollgruppen inga större svårigheter att förstå. Därför har jag valt att inte ta med dem i denna sammanställning.

Andel elever med svenska som modersmål

Tabell 8: Idiomatiska uttryck, stelnad metafor och metafor som störst andel svarat fel på i gruppen elever med svenska som modersmål

4.7 Sammanfattning av resultat

Den del som har varit lättast för eleverna att lösa är delen med partikelverb. Det gäller för både första- och andraspråkselever. Både första- och andraspråkseleverna uppvisar relativt stora brister i förståelse av idiomatiska uttryck, stelnade metaforer och metaforer. I synnerhet är det de metaforiska uttrycken som orsakar missuppfattningar. Det beror antagligen delvis på att här ska eleverna berätta med egna ord vad det metaforiska uttrycket betyder. När de ska svara på frågorna avseende idiomatiska uttryck och stelnade metaforer är det i form av flervalsfrågor.

En del elever oavsett första- eller andraspråksbakgrund har en så pass bristande förståelse beträffande idiomatiska uttryck och metaforiska uttryck att de inte förstår ett enda uttryck. Eleverna i kontrollgruppen har störst problem med metaforerna, men även en del idiomatiska uttryck har de bristande förståelse för. Flera elever med förstaspråksbakgrund tror *att ha rent mjöl påsen* betyder att man har ekologiskt mjöl i påsen, ett något oväntat svar. Det som överraskade mig mest efter att jag sammanställt resultaten var att en del elever som har svenska som förstaspråk hade betydande svårigheter att förstå bildliga uttryck. De såg de metaforiska uttrycken bokstavligt.

5. Diskussion

Utgångspunkten när jag skulle göra den här undersökningen var att se hur idiomacitet präglar andraspråksinlärare som har bott större delen av sitt liv här i Sverige, och som har kommit långt i sin språkliga utveckling. För att göra det använde jag mig av en enkät som innehöll partikelverb, idiomatiska uttryck, stelnade metaforer samt metaforer. Orsaken att jag valde dessa uttryck var att behärsknigen av konventionaliserade uttryck i ett andraspråk visar på att man har kommit långt i sin språkliga utveckling (Källström 2012 s. 179).

När jag sammanställde enkäterna stämde mina förutfattade meningar att andraspråksinlärarna hade svårt för konventionaliserade uttryck. I synnerhet när de skulle förklara innebörden av metaforerna med egna ord. Även i kontrollgruppen med förstaspråkselever fanns det uppenbara svårigheter att förstå några konventionaliserade uttryck eftersom eleverna tolkade uttrycken bokstavligt istället för bildligt. Orsaken till att eleverna i kontrollgruppen tolkade uttrycken så kan säkert bero på flera faktorer. En kan säkerligen vara att eleverna är ovana vid konventionaliserade uttryck. De tänker åtminstone inte på att de använder åtskilliga varje dag.

Prentice beskriver några orsaker till svårigheter med att förstå dessa uttryck:

Avvikelse från konventionaliserade mönster är alltså inget rent andraspråksfenomen. Det är heller inte enkelt att veta, speciellt i naturlig produktion, i vilken mån avvikelser från ett uttrycks idiomatiska och konventionaliserade form är ett avsiktligt, språkligt kreativt grepp eller i vilken mån det beror på bristande kunskap om uttrycket ifråga, vilket naturligtvis gäller för både första- och andraspråkss användare. (Prentice 2010 s. 34)

Eftersom jag har utgått från Selinkers interimspråksteori kommer jag att presentera de processer som han förordade som avgörande för inläringen av ett andraspråk och sammanföra dem med det som jag har kunnat observera genom enkätundersökningen samt genom den litteratur som jag har refererat till.

Transfer från L1

Att transfer från L1 skulle påverka inläringen av konventionaliserade uttryck är kanske tveksamt. Konventionaliserade uttryck går sällan att översätta. Däremot kan vetskapen om att de finns i L1 inspirera andraspråksinläraren så att man försöker använda dem i L2. I enkätundersökningen har jag inte sett några tendenser till att elevernas L1 skulle ha påverkat deras sätt att betrakta de konventionaliserade uttrycken.

Transfer från undervisning

Mycket tyder på att dessa uttryck belyses för lite i andraspråksundervisningen. Överanvändning av konventionaliserade uttryck är således något som inte är troligt. Istället borde man ta upp dessa uttryck mer i undervisningen, och framför allt lära ut dem som flerordsenheter, för att andraspråksinlärarna ska kunna se strukturen och helheten i uttrycket. Tyvärr tror jag inte att andraspråksinlärarna som har svarat på enkäten har fått så mycket transfer från undervisningen. Inget tyder på att de överanvänder dessa uttryck. Istället vållar dessa uttryck stora problem för majoriteten av eleverna, om man bortser från partikelverben. En orsak till att de används sparsamt beror antagligen på att en del andraspråksinlärare inte vet i vilket sammanhang som det är lämpligt att använda dem.

Inlärningsstrategier

Många andraspråksinlärare hoppar över konventionaliserade uttryck, och försöker komma runt dem genom att använda ett andra ord och uttryck som de har bättre kännedom om. Det gör antagligen att det tar längre tid att nå en inföddlik nivå i språket. Hade vi varit bättre på att lära ut dessa uttryck så hade antagligen andraspråksinlärarens kännedom av språkets syntaktiska och semantiska delar ökat, och det hade antagligen gynnat språkutvecklingen. Andraspråksinlärarna hade kanske utarbetat medvetna strategier för att ta till sig de konventionaliserade uttrycken om de hade betonas mer i undervisningen. I enkätundersökningen har jag inte kunnat se om någon andraspråksinlärare har haft någon speciell strategi för att förstå uttrycken i enkäten. Några orsaker till att dessa uttryck skapar problem för andraspråks elever är antagligen att de inte betonas i undervisningen, samt att många andraspråksinlärare som har kommit långt i den språkliga utvecklingen, men inte nått ända fram till en språkbehandling som präglas av idiomacitet, ofta växer upp i områden där det svenska språket har en svag ställning och då kommer de inte i kontakt med dessa uttryck på ett naturligt sätt.

Kommunikationsstrategier

I kommunikativa situationer försöker antagligen andraspråksinlärare finna strategier för att undvika konventionaliserade uttryck, eftersom andraspråksinlärare ofta uppfattar uttrycken som komplicerade att använda. Selinker uppmärksammade att andraspråksinlärare ofta väljer ett bristfälligt språk för att uppnå ett flyt i kommunikationen, eftersom den som vill tala korrekt måste tänka efter, vilket kan ge upphov till avbrott i kommunikationen. Då de konventionaliserade uttrycken ofta anses svåra att använda är det inte troligt att en inlärare använder dem för att förenkla sitt språk. Ytterligare en orsak som kan ligga till grund för enkätresultatet är att det är relativt sällsynt att andraspråksinlärare använder dessa uttryck eftersom de inte har kännedom om hur de ska användas och i vilket sammanhang som de är accepterade att använda.

Övergeneraliseringar av målspråksformer

Även om övergeneraliseringar kan utveckla språket så är det inte troligt att andraspråksinlärare övergeneraliserar bruket av konventionaliserade uttryck. Konventionaliserade uttryck lämpar sig inte för övergeneraliseringar eftersom de ofta är ogenomskinliga, fixerade och icke-kompositionella. Börjar man övergeneralisera exempelvis metaforer så är det risk att de förlorar sin bildliga betydelse och börjar tolkas bokstavligt.

Möjligtvis skulle vissa metaforer som övergeneraliseras kunna övergå i ett fossiliserat tillstånd. De skulle med andra ord överföras till de stelnade metaforerna. I enkätsvaren finns inget som tyder på att de konventionaliserade uttrycken skulle övergeneraliseras.

Man kan säga att interimsspråksteorin bekräftar att konventionaliserade uttryck är uttryck som tillhör andraspråksinlärare som har nått en hög grad av språkfärdighet. Konventionaliserade uttryck kan inte sägas vara en del av interimsspråket, men kanske skulle det kunna förändras beroende på hur man väljer att betrakta flerordsenheter i andraspråksundervisningen. Skulle andraspråksundervisningen fokusera på att inlärarna får se de konventionaliserade uttrycken som större lexikaliska enheter med en speciell betydelse, så hade det kanske varit vanligare att inlärare vågade använda dem. Dessutom hade graden av idiomaticitet kanske ökat, eftersom både lexikaliska, syntaktiska och semantiska aspekter med avseende på de konventionaliserade uttrycken hade blivit bekanta för inläraren. De gymnasieelever som har gjort denna enkätundersökning, och kom i kontakt med det svenska språket vid sju års ålder eller tidigare, använder de ett interimsspråk eftersom de inte behärskar konventionaliserade uttryck på svenska? På sätt och vis kan man nog säga det eftersom flera forskare menar att det finns flera nivåer av interimsspråk, då termen interimsspråk kan användas från att förklara ett initialt språkstadium tills dess att inläraren har nått målspråksstadiet. Nemser kallar dessa processer för approximativa system. Dessa approximativa system är avgränsade från L1 och L2, och kan beskrivas som egna språk som utvecklas för att sedan bytas ut av ett nytt approximativt system i progressionen mot målspråket (Abrahamsson 2009 s.43). Att däremot påstå att andraspråkseleverna som har deltagit i enkätundersökningen skulle ha fossiliserats i sin språkanvändning är inget som går att belägga utifrån enkätsvaren eftersom även eleverna i kontrollgruppen uppvisar problem med att förstå delar av de konventionaliserade uttrycken.

Präglas andraspråkselevernas svenska av idiomaticitet? I vissa avseenden gör den det, men inte beträffande de konventionella uttrycken. Samtidigt är det viktigt att påpeka att det även finns brister i kontrollgruppens kännedom av en del konventionella uttryck. I undersökningen framgår det tydligt att både andraspråksinlärare och förstaspråksinlärare har svårigheter med att se skillnader i bokstavligt och bildligt språk. Eftersom flertalet av de konventionaliserade uttrycken har en bildlig betydelse blir dessa uttryck komplicerade att förstå. Enligt Ekbergs undersökning tenderar istället andraspråksinlärare att skapa språkliga konstruktioner som är mindre konventionaliserade genom att utnyttja sina grammatiska kunskaper aktivt (Ekberg 2004 s. 274). Ekberg förordar att det språkbruk som präglas av idiomaticitet är förhållandevis

stereotyp eftersom det till viss del bygger på lexikaliserade fraser, och fraser som består av ”färdigtillverkade lingvistiska strukturer” (Ekberg 2004 s. 272).

6 Avslutning

Under uppsatsarbetets gång så har det blivit tydligt för mig att det är mycket svårt att nå en inföddlik språkanvändning. Det krävs väldigt mycket arbete, motivation, begåvning och inte minst att man inte är för gammal när man börjar lära sig ett andraspråk. Att kunna förstå när ett uttryck ska tolkas bokstavligt eller bildligt är inte enkelt för en andraspråksinlärare och inte alltid för någon som är förstaspråkstalare. De konventionaliserade uttrycken präglar det idiomatiska språkbruket. För att förstå uttrycken måste man höra eller se dem i en kontext. Inläringen av de konventionaliserade uttrycken är problematisk eftersom uttrycken ofta är ogenomskinliga, fixerade och icke-kompositionella. Att kunna se att vissa ordkombinationer hör ihop är grundläggande för förståelsen av dessa uttryck. Jag har blivit mer och mer övertygad om att det färdigtillverkade och stereotypa språket präglas i hög grad av idiomaticitet. För att andraspråksinlärare ska få en möjlighet att lära sig att använda ett språkbruk som är idiomatiskt så bör de konventionaliserade uttrycken få större utrymme i andraspråksundervisningen. Dessutom kan de säkert bidra till att andraspråksinlärarna får en ökad förståelse för grammatiska och semantiska företeelser i språket.

Litteratur

Abrahamsson, Niclas, (2009): *Andraspråksinläring*. Lund: Studentlitteratur

Bialystok, Ellen, (2001): *Bilingualism in development, Language, Literacy and cognition*.
New York: Cambridge University Press

Ekberg, Lena, (2004): Grammatik och lexikon i svenska som andraspråk på nästan infödd nivå. I: Hyltenstam K & Lindberg I (red.) *Svenska som andraspråk – I forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur 259-276

Enström, Ingegerd, (2010): *Ordens värld. Svenska ord – struktur och inläring*. Stockholm: Hallgren och Fallgren.

Källström, Roger, (2012): *Svenska i kontrast. Tvärspråkliga perspektiv på svensk grammatik*.
Lund: Studentlitteratur.

Lainio, Jarmo, (2007): Tvåspråkighet och språkkontakter i Sverige – gammalt fenomen, nya utvecklingar. I: Sundgren Eva (red.) *Sociolingvistik*. Stockholm: Liber

Lindberg, Inger, (2007): Forskning om läromedelspråk och ordförrådsforskning. I: *OrdiL*,
Göteborg: Institut för svenska som andraspråk.

Prentice, Julia, (2010): *På rak sak*. Om ordförbindelser och konventionaliserade uttryck bland unga språkbrukare i flerspråkliga miljöer. Göteborg: Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap, Göteborgs universitet.

Read, John, (2000): *Assessing vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press

Saeed, John I, (2009): *Semantics*. Third Edition. Oxford: Wiley-Blackwell

Sköldberg Emma, (2004): *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. Göteborg: Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning.

Wulff Stefanie, (2010): *Rethinking Idiomaticity*. London: Continuum

Yorio, Carlos A. (1989), Idiomaticity as an indicator of second language proficiency.

I: Hyltenstam, K & Obler, L.K. (red), *Bilingualism across the Lifespan*. Cambridge: Cambridge University Press. 55-72

Ordkunskapstest

Några korta frågor om dig.

_____ Är född i Sverige.

_____ Är inte född i Sverige.

Jag började lära mig svenska när jag var _____ år gammal. (Fyll inte i detta om svenska är ditt modersmål.)

Vilket/vilka är ditt/dina modersmål? _____

Vilket/vilka språk talar ni hemma i familjen? _____

Vilket/vilka språk talar du mest med dina vänner? _____

Ringa in den förklaring som passar bäst till de olika uttrycken.

Klä ut sig

- A) Byta kläder
- B) Klä sig för att vara någon/något annat
- C) Prova kläder

Äta upp

- A) Äta allt på en tallrik
- B) Äta för att gå upp i vikt
- C) Äta bara för att det är gott med mat

Hoppa av

- A) Avbryta ett hopp
- B) Avbryta en utbildning
- C) Avbryta ett prov

Plocka upp

- A) Laga mat
- B) Tvätta
- C) Städa

Stoppa ner

- A) Lägga något i en väska
- B) Ställa böcker i en bokhylla
- C) Laga strumpor

Ta sig vatten över huvudet

- A) doppa huvudet i badkaret
- B) att inte vilja synas
- C) att man inte klarar av en uppgift

På sin mammas gata

- A) gatan där mamma bodde när hon var ung
- B) att man känner sig hemma och är trygg
- C) en gata där bara mammor bor

Ha rent mjöl i påsen

- A) att man inte har någonting att dölja
- B) att man har köpt något av god kvalitet
- C) att man har ekologiskt mjöl i påsen

Glimten i ögat

- A) att man är glad och ledsen på samma gång
- B) att man på ytan är allvarlig men har en humoristisk underton
- C) att man är falsk och taskig

Inte sticka under stol med

- A) att man inte har något att dölja
- B) att säga vad man tycker
- C) att inte veta vad man ska säga

Arbetsmarknad

- A) En plats där man söker ett arbete
- B) Information om arbete
- C) Sammanfattning av utbud och efterfrågan på arbete

Bergets fot

- A) Nedersta delen av ett berg
- B) En kroppsdel
- C) En bergart

Flaskhals

- A) En missbildad hals
- B) Hinder som är svårt att tränga igenom
- C) En flaskformad människokropp

Stolens rygg

- A) En speciell stol
- B) En specifik del av en stol
- C) En kroppsdel

Käpphäst

- A) favorittema
- B) en ponny
- C) ett trädgårdsredskap

Förklara innebörden i meningen, med egna ord

Han var ute i kylan.

Hon gick bort den 4 mars.

Han känner sig nere.

De blev liggande i en vecka.

Det finns många som går in i väggen.

Tack för hjälpen!